

UN 'CAPELL' DE SOL, UNA CAPA DE SEDA I UNA FLETXA SARRAÏNA

per Xavier Renedo

Un dia de la primavera del 1238 el rei està gairebé a punt de perdre la vida. El relat, transmès pel paràgraf 266 del *Llibre dels fets*, és, almenys a primer cop d'ull, una mica desordenat. Darrere de la narració de Jaume I hi ha, sens dubte, un relat oral d'una extraordinària potència gràfica i emocional, que és el que el rei volia destacar davant d'un auditori que és molt probable que ja conegués molts dels detalls, sinó tots, de la història i que, per tant, no necessitava que els l'expliquessin de bell nou de forma lògica i ordenada, és a dir no volia sentir el relat tal com l'hagués narrat Bernat Desclot si, en el cas que l'hagués arribat a conèixer, hagués decidit d'incloure aquest episodi en la seva *Crònica*.

Els peons de l'arquebisbe de Narbona

El que explica el *Llibre dels fets* és el següent: Jaume I veu com un escamot de soldats de l'arquebisbe de Narbona, poc acostumats a lluitar contra els musulmans, estan a punt de caure en una emboscada: «los sarraïns los fugien per tal que els poguessen tirar prop de la vila» —una vella tàctica, practicada no només pels musulmans en les guerres contra els cristians, sinó també, com sabem molt bé els amants dels 'westerns' per tribus de totes les nacions índies del 'far west'. (El que no explica Jaume I és com havien arribat aquests soldats a València. Per altres fonts sabem que Pere Amiel, l'arquebisbe de Narbona, «qui era hom coratjós» segons el relat del *Llibre dels fets* (§ 262), acabava d'arribar al campament del Puig en companyia de Nunó Sanç, comte del Rosselló, amb 40 cavallers i 600 peons). Jaume I, doncs, els avisa, però, els de Narbona, excitats pel que sembla una fugida de l'enemic, no fan cap cas del missatger. El rei, preocupat pel que pot arribar a passar —segons els seus càlculs poden arribar a sofrir fins a 30 baixes—, es veu obligat a acostar-s'hi en persona per fer-los recular. En iniciar tots plegats la retirada, el rei gira la cara per mirar què fa l'enemic i és a temps de veure com un ballester sarraí li dispara amb una ballesta un projectil, que, com explica Lluís Cifuentes, «va passar sota la pell des del front fins el lateral del cap».

Només aleshores descobrim com anava vestit, i armat, el rei: duia un ‘capell’ o barret de sol —no oblidem que som a la primavera o a principis de l’estiu—, un ‘mantell de sendat’, és a dir una capa de seda, i un ‘batut’, una peça de malles que, segons M. de Riquer, cobria i protegia el cap. Sembla com si aquell dia el rei anés de paisà i, en principi, l’hagués destinat a contemplar des de lluny el desenvolupament de les hostilitats. Potser fins i tot podria ser que el ‘batut’ només se l’hagués posat, com passa en altres passatges del llibre, a correu, just en el moment de prendre la decisió d’anar al darrere dels soldats de l’arquebisbe de Narbona per salvar-los la vida. Com és lògic, ni el batut ni el barret de sol van poder impedir l’impacte del projectil. La capa de seda almenys li va servir per eixugar-se la cara i aturar la sang que li rajava a borbolls després d’haver-se arrencat la fletxa.

Fe i coratge

L’episodi serveix per posar en relleu com tradueix Jaume I la seva fe en obres, ja que no dubta a posar en perill la seva vida per salvar la d’alguns dels soldats que lluiten al seu servei i, és clar, també al servei de la defensa (armada) de la fe cristiana i de l’extensió (armada) del cristianisme. També serveix per posar en relleu la dimensió messiànica que s’atorga el rei: ell és un heroi escollit per Déu, amb una missió per complir i, per tant, no pot morir. Un lector dels nostres dies podria dir que el rei no va perdre la vida perquè, si la fletxa li va venir de darrere, Jaume I va tenir la sort de cara. L’autor del *Llibre dels fets*, però, no hagués acceptat aquesta interpretació. Per Jaume I en aquest episodi no hi ha casualitat, no hi ha atzar: hi ha la mà de Déu («E Deus que ho volc, no trespasà lo test») que protegeix la seva vida, perquè té una missió assignada i l’ha de complir.

L’episodi serveix també per posar en relleu el coratge i la fortalesa del rei. El valor el mostra quan, empipat per haver-se deixat anar d’una forma tan imprudent i haver rebut, com a conseqüència, l’impacte d’una fletxa, s’arrenca la sageta del cap amb una sola mà, seguint el model, potser encara molt viu en la seva memòria, de tants herois de les cançons de gesta que, com van posar en relleu M. de Montoliu i M. de Riquer, reaccionen de la mateixa manera en batalles contra els sarraïns.

Amb aquest gest Jaume I s’aplica a ell mateix les paraules que va adreçar a Guillem de Mediona quan, com ja hem vist, se’l va trobar, amb una ferida a la cara, enmig de la batalla de Portopí i li va dir: «Tornats a la batalla, que bon cavaller per aital colp com aquell enfellonir-se’n deu, que no deu eixir de batalla!» (§ 64). Jaume I ha rebut una ferida molt més greu que la de Guillem de Mediona i, per tant, no pot continuar en el camp de batalla:

només pot expressar la seva ira o ‘fellonia’ arrencant-se la fletxa d’un cop de mà i tornant-se’n al Puig amb el cos tacat de sang, però escampant a mandíbula batent les seves rialles d’una punta a l’altra del campament.

..i fortaleza

Aquest darrer episodi també posa en evidència la fortaleza del rei, sobretot en l’acció d’entrar fent grans riallades en el campament del Puig. Segons la ciència política medieval, la fortaleza, una de les quatre virtuts cardinals de la tradició clàssica, era un element imprescindible en el bon govern tant en temps de pau com en temps de guerra. La fortaleza del rei és la mateixa que, uns anys abans, havia exhibit Bernat Guillem d’Entença en la intervenció quirúrgica que li va fer el rei en el setge de Borriana (§173). Recordem-ho: Bernat Guillem d’Entença, parent llunyà de Jaume I, ha rebut en un atac nocturn l’impacte d’una sageta en el peu, una sageta que és molt probable que procedeixi d’una temible ballesa de dos peus, potser semblant a la que acaba de causar la ferida del rei en el setge de València. La ferida té una certa gravetat —no tanta, però, com la del rei a València— però Bernat Guillem no en diu res. (L’únic que li diu, ple d’orgull, al rei és que han defensat bé les posicions i que han rebutjat l’atac sarraí). Ha de ser un escuder qui informi el rei de la ferida: «Senyor, ferit és Don Bernat Guillem d’Entença d’una sageta per la cama!». El ferit no se’n queixa, i, després de la intervenció quirúrgica, no només continua no queixant-se de res, sinó que rebutja, en una nova demostració de fortaleza, la invitació del rei a tornar al campament per refer-se de la intervenció: «Senyor, no faré, aquí també gorré e mellor que no faré en la host» (frase que J.M. Pujol ha adaptat al català dels nostres dies així: «Senyor, no ho faré pas: aquí també guariré, i millor, que no pas faré al campament»).

Per entendre bé l’actitud del rei i la de Bernat Guillem d’Entença potser res millor que llegir l’elogi i la presentació de la virtut de la ‘fortaleza’ que va escriure Francesc Eiximenis (1330-1409) en el *Dotzè del Crestià*, una gran enciclopèdia política de finals del XIV, és a dir escrita més de cent anys després que el *Llibre dels fets*. Les paraules d’Eiximenis, per tant, són posteriors a les de Jaume I, però l’esperit que les informa és tan antic, o fins i tot més, com el llibre del rei En Jaume.

Deia aquell sant abat Moisès que hòmens generosos devien ésser a tot lo món espill de fortaleza de cor, en tant que ninguna malaltia no deu ésser bastant a trencar llur virtut. Llegim dels grans cavallers passats que quan eren ferits de sageta o de ferre qui romangués dins la nafra, e lo cirúrgic ne traïa lo ferre, que negun continent del món no ensenyaven de cara, ne de boca ne de res de sofrir dolor. Així mateix se faïen quan prenien cauteri amb ferre calt.

Bernat Guillem d'Entença no expressa cap mena de dolor ni abans ni després de la intervenció. Quan el rei li pregunta «Com vos va?», l'únic que li passa pel cap és dir-li que l'enemic ha estat rebutjat. Ni en les seves paraules ni en els seus gestos hi ha cap la més mínima referència a la seva ferida. Jaume I encara va més enllà, perquè no tan sols no expressa dolor, sinó que riu pels descosits. Com es nota que tant l'un com l'altre són homes d'una mateixa pasta, d'una sola peça i, en definitiva, d'una altra època, d'una època en què un rei més hàbil amb l'espasa que amb la ploma era, tanmateix, capaç d'escriure, com ha dit el Dr. Joan Bastardas, «el millor llibre del món».

© Xavier Renedo